

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н. КАРАЗІНА

(повне найменування вищого навчального закладу)

ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

(назва факультету)

Кафедра теоретичної і практичної філософії імені професора Й.Г. Шада

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

другий (магістерський) рівень вищої освіти

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

Тема: «Влада, індивідуальна свобода: проблема балансу»

Виконав: студент VI курсу

група ОФМ-61

Спеціальність: 033 Філософія

(шифр, назва спеціальності)

Освітня програма: Філософія

Овдієнко Д.В.

Керівник Лойко О.В.

Рецензент Салтанов М. В.

Підсумкова оцінка: за національною шкалою:

кількість балів: _____

Підпис керівника _____

Кваліфікаційну роботу захищено на засіданні Екзаменаційної комісії

Протокол № _____ від « _____ » грудня 2024 р.

Голова Екзаменаційної комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Харків – 2024 рік

Анотація

У кваліфікаційній роботі розглянуто основні принципи понять «влада» та «свобода» через призму поглядів відомих вчених - філософів Ф. Ніцше та М.Фуко. Досліджуються такі концепції, як «воля до влади» та « влада як дискурс», їх спільні та відмінні риси; принципи індивідуальної свободи; свободи як об'єкта контролю, порівняння свободи та відповідальності між собою; аналіз відносин та балансу між владою та свободою за ідеями Ніцше та Фуко; аналіз викликів для балансу свободи та влади у сучасному світі в умовах глобалізації.

Мета дослідження:

Основною метою цього дослідження є вивчення Влади та Свободи в контексті філософських поглядів Фрідріха Ніцше та Мішеля Фуко. Дослідження має на меті проаналізувати, як їхні ідеї кидають виклик традиційним уявленням про владу, автономію та суспільні структури. Особлива увага приділяється критиці моралі та волі до влади Ніцше, а також концепціям владних відносин та біополітики Фуко. Дослідження має на меті створити теоретичну основу для розуміння напруженості та перетинів між владою та індивідуальною свободою, пропонуючи розуміння того, як ці концепції залишаються актуальними в сучасному соціальному та політичному дискурсі. Зрештою, дослідження має на меті продемонструвати, як філософія Ніцше та Фуко може вплинути на сучасні підходи до управління владою та збереження свободи.

Об'єкт дослідження:

Об'єктом дослідження є філософська та соціально-політична динаміка між владою та індивідуальною свободою, концептуалізована у працях Фрідріха Ніцше та Мішеля Фуко.

Предмет дослідження:

Предметом дослідження є теоретичні засади та практичні наслідки динаміки влади та індивідуальної автономії в інтерпретації філософських концепцій Ф. Ніцше та М. Фуко. Вона включає аналіз їхньої критики традиційних інститутів, моральних систем і владних структур.

Методологічне підґрунтя:

У цьому дослідженні застосовано філософський та міждисциплінарний підхід, що включає наступні методології:

Текстуальний аналіз - детальне вивчення першоджерел, включаючи «Так казав Заратустра» Ніцше, «Про генеалогію моралі», «Дисципліну і покарання» та «Історію сексуальності» Фуко.

Порівняльний аналіз - виявлення збігів і розбіжностей між інтерпретаціями влади і свободи Ніцше і Фуко, підкреслення їхнього значення для сучасної думки.

Контекстуальний аналіз - розгляд їхніх ідей у ширшому історичному, культурному та інтелектуальному контексті їхнього часу, а також дослідження їхнього резонансу в сучасних дебатах про врядування та автономію.

Критичне осмислення - робота з додатковою літературою для критичної оцінки актуальності та обмежень їхніх концепцій у вирішенні сучасних проблем, пов'язаних з владою та індивідуальною свободою.

Результати дослідження: розкриття багатовимірності понять влади та свободи через філософські концепції Фрідріха Ніцше і Мішеля Фуко, необхідність критичного переосмислення влади і її механізмів для формування сталого суспільства

Структура роботи: робота складається з вступу, 3 розділів, 8 підрозділів, висновків та списку використаних джерел – 27 найменувань.

Ключові слова: влада, свобода, концепції, контроль, нормалізація, індивідуальність, контроль, відповідальність, цінності, саморозуміння,

Absrtact

The qualification work examines the basic principles of the concepts of “power” and “freedom” through the prism of the views of famous scientists - philosophers F. Nietzsche and M. Foucault. The concepts such as “will to power” and “power as discourse”, their common and distinctive features; principles of individual freedom; freedom as an object of control, comparison of freedom and responsibility with each other; analysis of the relationship and balance between power and freedom according to the ideas of Nietzsche and Foucault; analysis of challenges to the balance of freedom and power in the modern world in the context of globalization.

The purpose of the work is to examine Power and Freedom in the context of the philosophical views of Friedrich Nietzsche and Michel Foucault. The study aims to analyze how their ideas challenge traditional notions of power, autonomy, and social structures. Particular attention is paid to Nietzsche's critique of morality and the will to power, as well as Foucault's concepts of power relations and biopolitics. The study aims to provide a theoretical framework for understanding the tensions and intersections between power and individual freedom, offering insights into how these concepts remain relevant in contemporary social and political discourse. Ultimately, the study aims to demonstrate how Nietzsche's and Foucault's philosophy can influence contemporary approaches to the management of power and the preservation of freedom.

The object of the study is the philosophical and socio-political dynamic between power and individual freedom conceptualized in the works of Friedrich Nietzsche and Michel Foucault.

The subject matter is the theoretical foundations and practical implications of the dynamics of power and individual autonomy as interpreted by the philosophical concepts of F. Nietzsche and M. Foucault. It includes an analysis of their critique of traditional institutions, moral systems and power structures.

The methodological basis adopts a philosophical and interdisciplinary approach, which includes the following methodologies:

Textual analysis - a detailed study of primary sources, including Nietzsche's *Thus Spoke Zarathustra*, *On the Genealogy of Morals*, *Discipline and Punishment*, and Foucault's *History of Sexuality*.

Comparative analysis - identifying the similarities and differences between Nietzsche's and Foucault's interpretations of power and freedom, emphasizing their importance for contemporary thought.

Contextual analysis - placing their ideas in the broader historical, cultural, and intellectual context of their time, and exploring their resonance in contemporary debates about governance and autonomy.

Critical reflection - working with additional literature to critically assess the relevance and limitations of their concepts in addressing contemporary issues related to government and individual freedom.

The result of the study: revealing the multidimensionality of the concepts of power and freedom through the philosophical concepts of Friedrich Nietzsche and Michel Foucault, the need for a critical rethinking of power and its mechanisms for the formation of a sustainable society.

The structure of the work: the work consists of an introduction, 3 chapters, 8 subsections, conclusions and a list of used sources - 27 titles.

Key words: *power, freedom, concepts, control, normalization, individuality, responsibility, values, self-understanding,*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. ФІЛОСОФСЬКІ ПІДХОДИ ДО ПОНЯТТЯ ВЛАДИ.....	11
1.1 Концепція “волі до влади” у філософії Ніцше	11
1.2 Влада як дискурс у працях Мішеля Фуко	17
1.3 Порівняння концепцій влади Ніцше та Фуко	20
Висновки до розділу 1	24
РОЗДІЛ 2. ІНДИВІДУАЛЬНА СВОБОДА У ФІЛОСОФСЬКИХ КОНЦЕПЦІЯХ НІЦШЕ І ФУКО	25
2.1 Свобода в контексті філософії Ніцше	25
2.2 Свобода як об’єкт контролю в дискурсах влади у Фуко	29
2.3 Свобода і відповідальність: порівняння підходів Ніцше та Фуко	32
Висновки до розділу 2	34
РОЗДІЛ 3. БАЛАНС МІЖ ВЛАДОЮ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЮ СВОБОДОЮ.....	35
3.1 Аналіз відносин між владою та індивідуальною свободою в сучасному контексті на основі ідей Ніцше і Фуко	35
3.2 Виклики для балансу влади і свободи у глобалізованому світі: позиції Ніцше і Фуко	40
Висновки до розділу 3	47
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50

ВСТУП

Проблема співвідношення влади та індивідуальної свободи є однією з фундаментальних у філософії. Влада, яка часто визначається як здатність впливати на дії, думки чи переконання інших, є невід'ємною частиною соціального життя. У свою чергу, свобода, що уособлює можливість діяти відповідно до власних бажань та переконань, становить базову цінність людського існування. Ці два явища знаходяться у постійному діалектичному зв'язку: влада може як обмежувати свободу, так і створювати умови для її реалізації.

У межах історії філософії проблема влади та свободи займала центральне місце в працях багатьох мислителів. Особливої уваги заслуговують ідеї Фрідріха Ніцше та Мішеля Фуко, які суттєво вплинули на розвиток сучасної філософської думки. Ніцше розробив концепцію "волі до влади", що розглядає прагнення до самоствердження та творчого перевищення як основу буття. Натомість Фуко, аналізуючи владу через призму дискурсу, звернув увагу на її невидимі форми, що проявляються у знанні, дисципліні та соціальних інституціях.

В умовах сучасного світу, який характеризується глобалізацією, цифровізацією та зростанням впливу транснаціональних структур, питання взаємодії влади та свободи набуває особливої значущості. З одного боку, розвиток демократичних інститутів, поширення інформації та новітні технології сприяють розширенню свободи особистості. З іншого боку, ці ж фактори можуть використовуватись для посилення контролю над індивідом через механізми масового спостереження, маніпуляції думкою та підпорядкування інтересам владних структур.

Ідеї Ніцше та Фуко допомагають зрозуміти глибинні основи цих процесів. Ніцше розглядає свободу як самоствердження через подолання зовнішніх і внутрішніх обмежень, а Фуко показує, як влада проявляється навіть у найдрібніших деталях повсякденного життя, формуючи межі можливого для

індивіда. Порівняння їх підходів дозволяє створити багатовимірну картину влади та свободи, враховуючи як онтологічні, так і соціокультурні аспекти.

Метою цієї роботи є аналіз концепцій влади та індивідуальної свободи у філософських системах Ніцше і Фуко, а також виявлення можливостей їх застосування для розуміння сучасних соціокультурних процесів.

Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання:

1. Вивчити концепцію "волі до влади" у філософії Ніцше, її витоки та вплив на подальший розвиток філософської думки.
2. Проаналізувати дискурс влади у працях Мішеля Фуко, зокрема його трактування влади як мережі відносин і ролі знання у формуванні владних структур.
3. Провести порівняння концепцій Ніцше та Фуко щодо влади, визначивши їх спільні риси та розбіжності.
4. Розглянути питання індивідуальної свободи у філософських системах Ніцше і Фуко, враховуючи їхній вплив на сучасну етику та політичну теорію.
5. Здійснити аналіз можливостей досягнення балансу між владою та свободою у сучасному глобалізованому світі.

Об'єктом дослідження є філософські концепції влади та свободи. Предметом дослідження виступають ідеї Ніцше і Фуко щодо співвідношення влади та свободи.

Для виконання завдань використано такі методи:

1. Історико-філософський метод – для дослідження еволюції ідей Ніцше та Фуко в контексті розвитку філософської думки.
2. Порівняльний метод – для аналізу спільних і відмінних рис концепцій обох мислителів.
3. Метод критичного аналізу – для оцінки ідей Ніцше і Фуко з позицій сучасної філософії.
4. Аналітичний метод – для виявлення практичної цінності філософських ідей у контексті сучасного суспільства.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному підході до аналізу концепцій влади та свободи в контексті ідей Ніцше і Фуко. Особливу увагу приділено порівнянню їх поглядів і застосуванню цих концепцій для розуміння викликів глобалізованого світу.

Отримані результати можуть бути використані для подальших досліджень у галузі філософії влади, політичної теорії, етики та соціології. Вони також мають практичну цінність для аналізу сучасних соціальних явищ, зокрема процесів цифрового контролю, формування суспільної думки та розвитку демократії.

Робота складається з трьох розділів. У першому розділі розглянуто основні підходи до поняття влади у філософії Ніцше та Фуко. Другий розділ присвячено аналізу концепції індивідуальної свободи в їхніх працях. У третьому розділі здійснено дослідження можливостей балансу між владою та свободою у сучасному світі, спираючись на ідеї Ніцше і Фуко.

РОЗДІЛ 1. ФІЛОСОФСЬКІ ПІДХОДИ ДО ПОНЯТТЯ ВЛАДИ

1.1 Концепція “волі до влади” у філософії Ніцше

Концепція волі до влади є однією з найголовніших і найскладніших ідей у філософії Фрідріха Ніцше, яка функціонує як психологічний і метафізичний принцип, що лежить в основі всіх аспектів життя та існування. Для Ніцше воля до влади є фундаментальною рушійною силою людської поведінки та всіх форм життя, що проявляється як прагнення до зростання, експансії та внутрішньої боротьби. Однак цю ідею часто неправильно розуміють або зводять до спрощеної інтерпретації простого панування чи контролю. Більш тонке розуміння показує, що воля до влади полягає не в застосуванні сили над іншими, а у вираженні творчості, індивідуальної сили та утвердженні власних цінностей перед обличчям байдужого, хаотичного всесвіту. Як пише сам Ніцше у "Волі до влади": "Воля до влади в найзагальнішому вигляді - це воля до життя, сила, яка рухає все вперед" [5, с. 550]

Ніцше вперше вводить поняття волі до влади фрагментарно, зокрема, у своїх пізніх роботах, таких як "Так казав Заратустра" та "Воля до влади", збірка нотаток, опублікована посмертно. У цих працях Ніцше досліджує волю до влади і як психологічний феномен, і як метафізичну силу. Психологічно він пояснює мотивацію людських вчинків: індивіди прагнуть нав'язати навколишньому світу власне відчуття сенсу і порядку. Це прагнення до панування - не просто бажання зовнішньої влади, а внутрішній потяг до подолання власних обмежень, страхів і слабкостей. Людські істоти, за Ніцше, не статичні, а динамічні, постійно розвиваються через боротьбу та виклики. Воля до влади - це той самий драйв, який штовхає людей до зростання, творчості, розвитку нових цінностей та перспектив. Як стверджує Ніцше у книзі "По той бік добра і зла", "фундаментальним рушієм життя є не воля до виживання, а воля до влади" [6, с.23]

Воля до влади, таким чином, пов'язана не лише з накопиченням влади в політичному чи соціальному сенсі, але й з постійним подоланням перешкод, як внутрішніх, так і зовнішніх. Ніцше бачить людську природу як таку, що перебуває у постійному становленні, де індивіди прагнуть перевершити самих себе, свої попередні "я" та обмеження, накладені на них суспільством, культурою чи біологією. У цьому сенсі воля до влади передбачає динамічний процес самотрансформації, в якому людина прагне утвердити життя через творчість і самоствердження. Цей процес трансформації є невід'ємною частиною концепції Ніцше про *Übermensch*, або "Надлюдину", людину, яка вийшла за межі загальноприйнятої моралі і прийняла життя радикальної свободи і самотворення. Ніцше пише у "Так казав Заратустра": "Людина - це те, що має бути подолане. Що ви зробили, щоб її подолати?" [7, с. 13]

Бачення Ніцше про Надлюдину часто сприймають як пропаганду домінантної чи авторитарної фігури, але це неправильне прочитання концепції. Надлюдина - це не фігура, яка прагне домінувати над іншими, а особистість, яка створює власні цінності, незалежні від традиційних моральних рамок. Для Ніцше ідеальний індивід - це той, хто повністю усвідомлює абсурдність і безглуздість існування, але вирішує стверджувати життя з енергією і пристрастю. Це ствердження життя не є порожнім нігілізмом, а радикальною формою свободи, яка дає людині можливість жити автентично і автономно. Надлюдина являє собою вершину людського потенціалу, не як володар над іншими, а як творець сенсу у світі, який не пропонує жодної внутрішньої мети. Як пише Ніцше у "Так казав Заратустра": "Я вчу вас надлюдині. Людина - це те, що має бути подолане. Що ви зробили, щоб її подолати?" [7, с.18]

З метафізичної точки зору, воля до влади є не просто людським атрибутом, а фундаментальною характеристикою всього живого. Ніцше вважає, що всесвіт перебуває в постійному русі, керованому силами хаосу та безладу. Проте саме через волю до влади життя знаходить сенс. Всі форми існування, від найдрібніших частинок до найвеличніших організмів, беруть участь у боротьбі за домінування, експансію та трансформацію. Цей процес - не просто

виживання, а постійне подолання - тема, яка є центральною у філософії Ніцше. Воля до влади - це механізм, за допомогою якого життя у всіх його формах прагне вийти за межі свого теперішнього стану, розвиваючись у напрямку більшої складності та життєздатності. Ніцше пояснює: "Воля до влади є +фактом про природу речей" [5, с. 549]

Ідея про те, що воля до влади діє як на психологічному, так і на метафізичному рівнях, має вирішальне значення для розуміння загального світогляду Ніцше. Недостатньо розглядати волю до влади як силу всередині індивідів; її також слід розуміти як космічну силу, що формує сам всесвіт. У метафізичній системі Ніцше воля до влади є основою всього становлення. Саме буття перебуває в постійному русі, і цей потік рухається завдяки волі до влади. Це не статичний стан, а вічний процес творення і руйнування. Воля до влади дозволяє всім істотам надавати сенс світу, який інакше був би безглуздим, і саме це нав'язування сенсу є рушієм процесу еволюції та змін. Ніцше пише: "Все, що має життя, буде перебувати в стані становлення, прагнути до чогось нового, до самоподолання" [5, с. 255]

Критика Ніцше традиційних моральних систем, зокрема християнства, тісно пов'язана з його концепцією волі до влади. Ніцше стверджує, що традиційні моральні системи з їхнім акцентом на самозреченні, лагідності та потойбічному житті є формами відмови від життя, які пригнічують волю до влади в індивідах. Християнство, на думку Ніцше, нав'язує мораль, яка цінує страждання і смирення більше, ніж силу і життєву енергію, просуваючи ідею, що смиренні успадкують землю, тоді як сильні будуть прокляті. Ніцше розглядає це як збочення природного порядку, який мав би заохочувати самоствердження, життєву енергію та прагнення до особистої величі. На противагу цим цінностям, що заперечують життя, "Воля до влади" виступає за мораль життєствердження, де людей заохочують утверджувати свою силу і творчість, приймаючи свій потенціал, а не заперечуючи його. Ніцше критикує цю християнську мораль у праці "До генеалогії моралі": "Що може бути

шкідливішим за будь-який порок? Активне співчуття до несформованих і слабких" [8, с.16]

У цьому світлі філософію Ніцше можна розглядати як заклик прийняти повноту життя з усіма його викликами та суперечностями. Воля до влади полягає не в тому, щоб уникати страждань, а в тому, щоб долати їх через зростання і самовдосконалення. Радикальне утвердження життя Ніцше - це відмова від усіх форм ескапізму, релігійного чи філософського, які прагнуть вийти за межі реальності існування на користь ідеалізованого потойбічного світу чи абстрактної системи. Натомість Ніцше пропонує філософію, яка вкорінена в "тут і тепер", де людина наділена здатністю формувати власну долю і творити сенс у світі, позбавленому внутрішньої мети. Як пише Ніцше у "Науці про геїв": "Щоб народити танцюючу зірку, треба мати в собі хаос" [9, с. 119]

Концепція волі до влади Ніцше також має вплив на те, як люди ставляться до суспільства та інших. Хоча Ніцше підкреслює важливість індивідуальної сили і творчості, він не виступає за експлуатацію чи панування над іншими. Натомість він бачить суспільство, в якому люди, кожна з яких прагне стати найкращою собою, об'єднуються в динамічній взаємодії творчості та перетворень. Ідеальне суспільство, за Ніцше, - це суспільство, в якому індивіди можуть вільно виражати свій унікальний потенціал, не будучи обмеженими моральними та соціальними нормами, які прагнуть придушити волю до влади. Таке бачення суспільства - це не ієрархія чи авторитаризм, а взаємна повага до індивідуального розвитку та самовираження. Ніцше пише в книзі "По той бік добра і зла": "Вища людина... це та, яка бажає звільнитися від пут стада" [6, с 152]

Незважаючи на свою спрямованість на індивідуалізм, воля до влади не є ізольованою чи соліпсистською концепцією. Ніцше визнає, що люди фундаментально взаємопов'язані, а воля до влади діє не лише на індивідуальному рівні, але й у спільнотах та суспільствах. Прагнення до самоподолання може призвести до більшої колективної творчості та трансформації, оскільки люди надихають і кидають виклик один одному, щоб

досягти нових висот. У цьому сенсі воля до влади є як суспільною, так і індивідуальною силою, що формує еволюцію культур і цивілізацій.

Однак філософія Ніцше не позбавлена критиків. Дехто стверджує, що вона представляє небезпечний індивідуалістичний або навіть нігілістичний світогляд, де прагнення до влади стає єдиним керівним принципом, що призводить до руйнування етичних норм і соціальної згуртованості. Критики стверджують, що відмова Ніцше від традиційних моральних цінностей і піднесення волі до влади може призвести до певної форми авторитаризму або безконтрольного панування. Хоча філософія Ніцше підкреслює індивідуальну силу і творчість, вона не закликає до експлуатації чи підкорення інших. Натомість вона закликає до радикальної переоцінки цінностей, коли людина, прагнучи до внутрішнього вдосконалення, створює нові цінності, які стверджують життя, творчість і взаємозв'язок усіх істот. Ідеалом Ніцше є не ієрархічне панування, а особиста та колективна трансформація.

1.2 Влада як дискурс у працях Мішеля Фуко

Філософія Мішеля Фуко, одна з найвпливовіших течій у сучасній соціальній теорії, перевинайшла поняття влади та її функціонування в суспільствах. Оскільки традиційне розуміння влади зводилося до примусового контролю, який здійснюється через фізичні та юридичні засоби, Фуко радикально змінює це уявлення. Він стверджує, що влада не є єдиною, централізованою силою, яку можна окреслити або захопити, а є складною мережею відносин, яка пронизує все суспільство. Влада, на думку Фуко, функціонує через численні дискурси, які визначають наші соціальні норми, поведінку та саморозуміння. [6, с.131]

Філософські концепції Фрідріха Ніцше та Мішеля Фуко про владу належать до різних історичних і теоретичних контекстів, але обидва мислителі здійснили значний вплив на розвиток соціальної, політичної та моральної думки. Їхні ідеї зосереджуються на руйнуванні традиційних уявлень про владу як статичний інститут або механізм і наголошують на її динамічності,

багатовимірності та здатності формувати індивідуальність і суспільство. Втім, підходи Ніцше та Фуко до розуміння влади суттєво відрізняються. Ніцше акцентує на "волі до влади" як метафізичній основі життя, тоді як Фуко вивчає владу через її мікропрактики й зв'язок із дискурсом, знанням і соціальними структурами. Аналіз цих концепцій дозволяє виявити ключові відмінності та подібності у їхньому підході до проблеми влади.

Концепція влади у Фуко [6, с.132] не була розроблена одномоментно, а розвивалася впродовж його роботи. Вона проходила через кілька етапів, кожен із яких був реакцією на попередні ідеї та зміни, що відбувалися в соціальних і політичних структурах Європи. Спочатку, у своїй ранній роботі, Фуко був схильний аналізувати вплив історії медичних і психіатричних практик на становлення концепцій нормальності та девіації. Він зосереджувався на механізмах, через які суспільства виявляють та контролюють відхилення, а також як ці механізми взаємодіють із знанням, формуючи соціальні структури.

Пізніше він звернув увагу на зміни, які відбулися в способах управління населенням у зв'язку з розвитком нових наукових дисциплін і політичних інститутів. Із часом його увага перемістилася від традиційного розуміння влади як зосередженої в руках держави до аналізу більш розріджених і розподілених форм влади, що пронизують всі рівні соціальних відносин. Фуко започаткував розуміння влади як безперервного процесу, де кожен індивід і кожна соціальна група мають свою роль в її репродукції та трансформації.

Ідея Фуко, що найбільше вплинула на соціальну теорію, — це погляд на владу як на нещадно розсіяне і багатоаспектне явище. Влада не належить окремим інституціям або особам, а розгортається через взаємодію численних інститутів, практик і знань, які становлять основну тканину соціальних відносин. Цей підхід радикально відрізняється від традиційних поглядів, де влада концентрується в руках владарів чи авторитетних інститутів, які можуть здійснювати насильство чи примус.

Одним із найбільш визначальних аспектів концепції влади у Фуко [3, с. 23] є ідея дискурсу. Для нього дискурс не є лише засобом комунікації чи вираження

думок, але й потужним механізмом формування соціальної реальності, визначення того, що є істинним і можливим у суспільстві. Влада для Фуко діє через дискурси, формуючи, чого люди можуть або не можуть знати, що можна говорити і як можна діяти. Залежно від домінуючих дискурсів, деякі знання вважаються істинними, інші — відкидаються. Дискурс, таким чином, визначає рамки того, що є можливим, правильним і морально прийнятним у суспільстві.

Для Фуко знання та влада переплітаються у складних взаємодіях. Він стверджує, що влада і знання не є окремими сферами, а існують у тісному зв'язку, утворюючи, за його термінами, "владні знання" [6, с. 132]. Тому те, що ми вважаємо істинним, є результатом взаємодії між потужними інститутами влади і тими, хто контролює доступ до знання. Прикладом цього є медичні практики чи психологічні теорії, які визначають, що є нормальним, а що патологічним. Це знання про здоров'я, божевілля або сексуальність не лише описує реальність, а й активно її формує, задаючи норми поведінки.

Одна з найбільш яскравих концепцій Фуко, що розвиває його розуміння влади через дискурси, це паноптицизм [2, с. 195]. Мішель Фуко використовує концепцію паноптикума, що була запропонована англійським філософом Джеремі Бентамом [2, с. 200] для опису структури в'язниці, де ув'язнені знаходяться під постійним спостереженням, але не можуть бачити того, хто їх спостерігає. У цьому контексті влада більше не є просто прямим примусом або покаранням, вона здійснюється через постійне спостереження. Важливо зазначити, що це спостереження не має бути явним, а скоріше постійно присутнім у свідомості суб'єкта. Ув'язнені постійно припускають, що їх спостерігають, що змушує їх самих контролювати свою поведінку. [2 с, 195]

Фуко переносить цю метафору на суспільство загалом. Він стверджує, що в сучасних суспільствах влада здійснюється через численні технології спостереження і нормалізації. Влада вже не діє лише через покарання, а через безперервне відстеження поведінки, створення норм і стандартів, згідно з якими індивіди повинні себе поводити. Механізми контролю, як правило, невидимі, але це не зменшує їх ефективність. Як результат, люди починають самі себе

дисциплінувати, оскільки вони усвідомлюють, що їх можуть спостерігати в будь-який момент.

Біополітика — ще одна ключова концепція, розвинена Фуко для аналізу сучасних форм влади. У традиційних суспільствах влада концентрувалася на управлінні територіями та управлінні особами через покарання і дисципліну. Однак з часом з'являється новий тип влади, який Фуко описує як біополітику. Біополітика стосується управління життям і тілами людей на рівні популяцій. Влада вже не є просто контролем над окремими індивідами, вона спрямована на управління соціальними процесами на рівні цілого суспільства. [4, с. 244]

У сучасних суспільствах, зокрема після епохи Просвітництва, держава та інші соціальні інститути починають регулювати життя людей через наукові знання про населення. Влада виявляється через регулювання таких аспектів життя, як народжуваність, смертність, охорона здоров'я, економіка, освіта та інші сфери, що стосуються колективного існування людей. Біополітика охоплює широке поле соціальної організації, де інститути зосереджуються на оптимізації та управлінні "життям" як ресурсом. [4, с 242]

Фуко зазначає, що розвиток біополітики означає перехід від прямого насильства до таких форм контролю, як медична допомога, освітні програми, соціальне забезпечення, тобто форма влади, яка ґрунтується на знанні та регулюванні життєвих процесів на рівні соціуму.

Фуко виводить концепцію, в якій знання і влада взаємопов'язані й формують реальність. Він стверджує, що кожен дискурс, будь то в медичній, психологічній чи політичній сфері, має не лише описовий, а й конструктивний характер: він створює певну реальність, визначаючи, що є нормальним, а що відхиленням, що є істинним, а що — хибним. Влада, таким чином, здійснюється через контролювання знання і визначення, хто має право визначати, що є істинним.

Цей взаємозв'язок між знанням і владою не обмежується лише академічними сферами або професійними дисциплінами. Влада діє через численні канали, що визначають соціальні норми, колективні переконання і

навіть індивідуальні життєві рішення. Знання не є нейтральним, а є частиною соціальної боротьби за контроль над тим, що є визнаним як істинне і легітимне.

Фуко пропонує нам нове бачення влади — не як монолітного і видимого механізму, а як безперервного, розсіяного та багатогранного процесу, що формується через дискурси, інститути, практики і знання. Це розуміння не лише дає глибоке осмислення соціальних і політичних структур, але й надає можливість побачити потенційні шляхи для змін і трансформацій у суспільствах. [2, с. 9]

1.3 Порівняння концепцій влади Ніцше та Фуко

Філософія влади є однією з найважливіших тем у контексті сучасного політичного, соціального та культурного дискурсу. Фрідріх Ніцше та Мішель Фуко — два видатних мислителі, чий погляд на владу суттєво вплинули на розуміння її природи та функцій. Хоча їхні концепції походять з різних історичних і теоретичних контекстів, обидві пропонують революційний підхід до влади, який кидає виклик традиційним уявленням. Цей розділ присвячений аналізу та порівнянню їхніх ідей, зокрема через такі ключові аспекти, як природа влади, її динаміка та зв'язок із мораллю, знанням та суспільними структурами.

Мислення Фрідріха Ніцше та Мішеля Фуко займає центральне місце у філософському аналізі влади [10 с. 74], проте підходи цих мислителів демонструють значні розбіжності в аспектах, які стосуються природи, форм і механізмів функціонування влади. Незважаючи на певну спадковість у філософських концепціях, обидва філософи розробили радикально різні підходи до розуміння влади.

У центрі філософії Ніцше стоїть концепція волі до влади [5, с. 55] яку ми розглянули на початку і яка є фундаментальним принципом існування і розвитку всього суцього. На думку Ніцше, воля до влади не є виключно соціальним чи політичним явищем, а являє собою онтологічний принцип, притаманний усім живим істотам. Вона виражає прагнення до зростання,

домінування, самоствердження і створення нових цінностей. Ніцше розглядає владу як творчий акт, що визначає не лише відносини між людьми, але й глибинні процеси становлення світу.

Основною метою волі до влади є подолання слабкості, хаосу та обмежень, які накладаються як зовнішніми умовами, так і внутрішніми суперечностями індивіда. Ця концепція вимагає подолання старих моральних норм і встановлення нових цінностей, які відповідають "надлюдині" (*Übermensch*). Для Ніцше влада — це, насамперед, процес самоствердження і самореалізації, який охоплює як індивідуальний, так і колективний рівень.

Мішель Фуко, на відміну від Ніцше, переносить акцент з онтологічного розуміння влади на соціально-історичне і структурне. Для Фуко влада є складною мережею відносин, яка пронизує всі рівні суспільства і діє через дискурси, знання та соціальні практики [10 с. 79]. У той час як Ніцше розглядає владу як первинну, трансцендентну силу, Фуко аналізує владу як продукт конкретних історичних умов, що формується через динаміку знання та контролю.

Фуко відмовляється від традиційного розуміння влади як домінування або примусу. Для нього влада функціонує через "нормалізацію" і "дисциплінарні механізми", що створюють системи знання і визначають, що є істинним і правильним у певному суспільстві. Він зосереджується на мікрорівнях влади, таких як інститути, поведінкові норми та практики, які формують соціальну реальність. [2 с. 135]

Основні порівняння між концепціями Ніцше та Фуко

1. Онтологія влади

— У Ніцше влада має онтологічний статус і визначає природу буття. Це універсальна сила, яка керує всіма формами існування, включно з індивідами, культурою та природою.

— У Фуко влада є соціальною конструкцією [2, с. 160] і не існує поза контекстом дискурсивних і історичних практик. Її природа залежить від конкретних обставин і механізмів, які формують суспільні відносини.

2. Природа суб'єкта

— Ніцше розглядає суб'єкта як автономного творця, який через волю до влади прагне до самореалізації і створення нових цінностей.

— Фуко, натомість, стверджує, що суб'єкт не є автономним; він формується через дискурси і структури влади, які визначають його ідентичність, поведінку і світосприйняття.

3. Механізми влади

— У Ніцше влада реалізується через боротьбу за перевагу, подолання і перевищення. Це творча і руйнівна сила, яка формує нові етапи культурного і соціального розвитку.

— У Фуко влада реалізується через спостереження, нормалізацію та дисципліну. Вона діє не через конфронтацію, а через встановлення норм, які регулюють поведінку людей. [2, с. 200]

4. Етичні наслідки

— Етика Ніцше спрямована на індивідуальне самоствердження і подолання традиційних моральних норм [3 с. 17]. Його концепція влади вимагає від індивіда бути "надлюдиною", яка створює власні цінності.

— У Фуко етичні аспекти стосуються питань свободи і опору владі. Він аналізує, як індивіди можуть знайти простір для самореалізації в умовах панування дисциплінарних структур.

Таблиця 1.1 - Порівняння ключових характеристик концепцій влади Ніцше та Фуко

Характеристика	Ніцше	Фуко
Поняття влади	Воля до влади як онтологічний принцип	Влада як дискурс і соціальний феномен
Природа суб'єкта	Автономний творець	Соціальний продукт дискурсу
Механізми влади	Подолання і створення	Нормалізація і дисципліна
Ціль влади	Самоствердження, створення нових цінностей	Контроль, управління через знання
Етичний аспект	Виховання надлюдини	Пошук простору для свободи

Джерело: розроблено автором

Незважаючи на суттєві розбіжності, концепції Ніцше та Фуко мають важливі точки дотику. Обидва філософи критикують традиційне розуміння влади, яке зосереджене на примусі та авторитарності. Ніцше вплинув на Фуко своєю критикою метафізики, моралі та універсальних істин. Ідея "волі до влади" у Ніцше закладає основу для аналізу влади у Фуко, хоча останній трансформує її, акцентуючи увагу на соціальних структурах і практиках.

У той час як Ніцше бачить владу як джерело творчості та трансценденції, Фуко зосереджується на її здатності формувати суб'єктів і визначати соціальні реалії. Це розходження визначає відмінності у їхньому підході до питань свободи, опору і трансформації суспільства.

У центрі концепції Ніцше лежить "воля до влади" [5 с. 145] — універсальний принцип, що керує життям. Для Ніцше влада є не зовнішнім проявом або інструментом, а глибинною сутністю буття. Вона визначає всі аспекти людського існування, від індивідуальних прагнень до соціальних структур. Цей підхід метафізичний: Ніцше не стільки аналізує владу в її конкретних формах, скільки розглядає її як первинний імпульс, властивий усій реальності.

На противагу цьому, Фуко заперечує будь-які універсальні або метафізичні основи влади. Його підхід радикально емпіричний і контекстуальний. Влада, на думку Фуко, є не сутністю, а взаємодією, що існує лише в стосунках між людьми. Вона функціонує через дискурси, які визначають, що вважати "істинним", "нормальним" чи "допустимим". Для Фуко влада не має єдиного центру або джерела; вона розподілена, її можна знайти у найдрібніших соціальних практиках [2 с. 111] — від шкільної дисципліни до медичних протоколів.

Отже, Ніцше бачить владу як внутрішню силу, тоді як Фуко — як мережу відносин, що постійно змінюється. Ця відмінність визначає їхні підходи до аналізу влади: Ніцше прагне розкрити її онтологічну основу, а Фуко — дослідити її конкретні прояви у суспільстві.

Ніцше вивчає владу в універсальному контексті, не прив'язуючи її до конкретного часу чи місця. Його філософія спрямована на розуміння загальних принципів, які лежать в основі життя та історії. Це надає його ідеям позачасовий характер, але водночас обмежує їхню застосовність до конкретних соціальних чи історичних умов. Фуко, навпаки, наголошує на історичності влади. Він аналізує, як різні форми влади виникали у відповідь на конкретні соціальні потреби та обставини. Його дослідження, зокрема, стосуються дисциплінарних механізмів, які сформувалися в модерну епоху, та біовлади, що стала визначальною у сучасному суспільстві. Таким чином, Фуко підкреслює мінливість влади залежно від історичного контексту.

Порівняння концепцій влади Ніцше та Фуко показує, що обидва філософи пропонують радикально нові способи осмислення влади, які змінюють традиційні уявлення про її природу та функції. Хоча їхні підходи мають різні фокуси, вони взаємно доповнюють один одного, розширюючи наше розуміння влади як багатогранного і динамічного явища. Обидва мислителі наголошують на складності та багатовимірності влади, що робить їхні ідеї ключовими для сучасної філософської та політичної думки. Їхнє порівняння дозволяє не лише глибше зрозуміти природу влади, але й критично осмислити її роль у формуванні суспільства та індивіда.

Висновки до розділу 1

Перший розділ розкрив різноманітність трактувань поняття влади в філософії. Концепція "волі до влади" Ніцше представлена як фундаментальний принцип існування, що пронизує всі аспекти буття. Натомість Фуко розглядає владу як дискурсивний феномен, що функціонує через знання і соціальні практики. Порівняння підходів Ніцше і Фуко демонструє їхній спільний акцент на багатовимірності влади, проте виявляє суттєві відмінності в онтологічному та соціальному підходах до її розуміння.

РОЗДІЛ 2: ІНДИВІДУАЛЬНА СВОБОДА У ФІЛОСОФСЬКИХ КОНЦЕПЦІЯХ НІЦШЕ І ФУКО

2.1 Свобода в контексті філософії Ніцше

Концепція свободи у філософії Фрідріха Ніцше займає центральне місце, оскільки вона тісно пов'язана з його ідеями волі до влади, надлюдини та переоцінки цінностей. Свобода в його розумінні не є статичним поняттям, визначеним лише в межах політичних або соціальних норм. Ніцше розглядає свободу як динамічний процес, що стосується становлення індивіда, його здатності створювати власні цінності та долати зовнішні та внутрішні обмеження. У цьому контексті свобода стає не лише теоретичною концепцією, але й етичною та онтологічною вимогою. [11 с. 160]

Філософія Ніцше не є однорідною, і його розуміння свободи змінювалося на різних етапах його творчості. У ранніх працях, таких як "Народження трагедії", Ніцше розглядає свободу у зв'язку з естетичним досвідом і творенням мистецтва. Свобода тут пов'язана з подоланням хаосу та страждання через творення. У пізніших працях, таких як "Так казав Заратустра" [7], "По той бік добра і зла" [6] та "Генеалогія моралі" [8], Ніцше розвиває більш радикальну концепцію свободи, яка пов'язана з переоцінкою моральних норм, культурних догм і впливом історичних структур.

Свобода у Ніцше виявляється як боротьба із самовдоволенням, пасивністю та прийняттям зовнішніх авторитетів. Людина, яка прагне до свободи, повинна не лише подолати соціальні та моральні бар'єри, але й усвідомити власну здатність створювати нові цінності. Це передбачає активний процес самопізнання та трансформації.

Концепція надлюдини (*Übermensch*) [7, с. 9] є ключовим елементом у розумінні свободи у Ніцше. Надлюдина — це символічний образ індивіда, який зміг звільнитися від традиційної моралі, культурних обмежень і страху перед

невідомим. Надлюдина є ідеалом, до якого людство може прагнути, але який не може бути досягнутий у повній мірі. Для Ніцше свобода надлюдини не є відсутністю обмежень, а радше здатністю індивіда визначати власний шлях і творити нову реальність. [7, с 11]

Надлюдина є результатом переоцінки цінностей і руйнування старих ілюзій. Цей процес включає в себе боротьбу із так званою "рабською мораллю", яка заснована на почутті провини, страху і підкоренні. Ніцше критикує християнство, яке, на його думку, створює систему моральних цінностей, що пригнічують свободу і індивідуальність. У цьому сенсі свобода надлюдини — це вихід за межі догм, формування власних правил і прийняття відповідальності за своє існування. [11, с. 32]

Таблиця 2.1- Порівняння рабської і панівної моралі в контексті свободи

Характеристика	Рабська мораль	Панівна мораль (мораль надлюдини)
Джерело цінностей	Зовнішнє: релігія, суспільство	Внутрішнє: індивідуальна воля
Відношення до свободи	Підкорення та обмеження	Творення і самовизначення
Емоційна основа	Страх, провина, сором	Сміливість, прагнення до самореалізації
Мета	Підкорення нормам	Подолання меж і створення нового

Джерело: розроблено автором

Для Ніцше свобода нерозривно пов'язана з переоцінкою цінностей. Цей процес є критичним етапом на шляху до звільнення від рабської моралі та нав'язаних соціальних норм. Переоцінка цінностей означає відмову від традиційних уявлень про добро і зло, які, на думку Ніцше, є результатом історичних компромісів і релігійного диктату. Він закликає до створення нової моралі, яка базується на індивідуальній волі до влади і прагненні до самореалізації. [11, с. 97]

Цей процес переоцінки є радикальною формою свободи, яка вимагає не лише усвідомлення обмежень, але й активного спротиву їм. Він включає у себе не лише звільнення від зовнішніх структур, але й подолання внутрішніх конфліктів і страхів, які обмежують потенціал індивіда.

Таблиця 2.2- Переоцінка цінностей як шлях до свободи

Етап переоцінки	Процес	Результат
Критика традиційної моралі	Усвідомлення зовнішніх обмежень	Звільнення від нав'язаних догм
Подолання страху	Зіткнення з внутрішніми конфліктами	Психологічна автономія
Творення нових цінностей	Формування індивідуальних ідеалів	Самореалізація і творчість

Джерело: розроблено автором

Нігілізм у Ніцше виступає як криза цінностей, яка виникає через усвідомлення того, що традиційні системи моралі та релігії втрачають свою силу і значущість. Це стан, у якому індивід стикається з відсутністю сенсу і орієнтирів у житті. Для Ніцше нігілізм є неминучим етапом на шляху до свободи, оскільки лише через руйнування старих цінностей можливо створити нові.

Згідно з концепцією Ніцше, основою життя є воля. Життя - це прояв волі, але це не абстрактна універсальна воля, як у Шопенгауера, а конкретна і явна воля, тобто прояв волі до влади. .

У контексті подолання нігілізму [11 , с. 147] свобода стає процесом активного прийняття відповідальності за власне існування. Людина, здатна подолати нігілізм, не тільки звільняється від зовнішньої влади, а й стає творцем власної реальності. У цьому сенсі свобода означає не тільки відсутність обмежень, але й здатність надавати сенс своєму життю.

У Ніцше етичний аспект свободи пов'язаний з відповідальністю за свої дії і вибір. Свобода не нескінченна; це передбачає усвідомлений вибір і визнання наслідків власних рішень. Ніцше хоче створити "естетичну" мораль, яка розглядає життя як витвір мистецтва. Індивід повинен бути не просто спостерігачем, він повинен брати активну участь у створенні свого існування.

З цієї етичної точки зору свобода стає не лише можливістю, а й необхідністю. Люди, які прагнуть свободи, повинні бути готові постійно боротися зі страхом, невпевненістю та соціальними обмеженнями. Ця боротьба є важливим фактором самореалізації та становлення Надлюдиною. [11 , с. 97]

Ніцше, також критику дарвінівської еволюції, зосередившись на знеціненні людського життя та механістичному погляді на природу. Визнаючи значний внесок Дарвіна в науку, Ніцше висловлював занепокоєння щодо філософських наслідків його теорії.

Однією з головних критичних зауважень Ніцше було те, що дарвінізм, наголошуючи на виживанні найсильніших, потенційно може виправдати нігілістичний світогляд. Він стверджував, що якщо життя - це просто боротьба за існування, позбавлена вищого сенсу чи мети, то це може призвести до відчуття відчаю та безглуздості. Ніцше вірив, що люди володіють унікальною здатністю до творчості, моралі та духовності, яку теорія Дарвіна, здавалося, ігнорувала або зводила до простої біологічної адаптації. [17, с. 3]

Ніцше також кинув виклик механістичному погляду Дарвіна [17, с. 6] на природу. Він стверджував, що акцент Дарвіна на випадкових варіаціях і природному відборі спрощує складність життя і не враховує роль волі до влади, фундаментальної сили, що керує людською поведінкою і творчістю. Ніцше вважав, що саме воля до влади, а не просте виживання, є рушійною силою людської еволюції та прогресу.

Ніцше також бачив основну мотивацію людської поведінки насолоджуватися і уникати страждань, засновану на принципі гедонізму, і вважав це позбавленим будь-якої основи.

З його точки зору, задоволення і незадоволеність - це явища, пов'язані зі збільшенням або зменшенням сили. Дискомфорт не слід розглядати як абсолютне зло. Це пов'язано з тим, що він діє як ресурс для досягнення більш сильної форми задоволення і може стимулювати і часто допомагати волі рухатися вперед і перемагати на своєму шляху.

У філософії Ніцше свобода це багатогранне поняття, яке виходить за рамки традиційного розуміння політичної чи соціальної свободи. Це пов'язано з процесом самопізнання, подолання обмежень і створення нових цінностей. У своїх працях Ніцше глибоко критикує традиційну мораль і релігію, підкреслюючи необхідність переоцінки цінностей для досягнення справжньої

свободи. Цей процес є не тільки індивідуальною, але і культурною проблемою, що вимагає радикальних змін в мисленні і способі життя.

2.2 Свобода як об'єкт контролю в дискурсах влади у Фуко

Свобода у філософії Мішеля Фуко є складною та багатогранною концепцією, що розглядається через призму відносин влади, дискурсів та соціальних структур. Фуко не вважає свободу абсолютною категорією, яка існує поза межами історичного та соціального контексту. Замість цього він досліджує, як поняття свободи формується і функціонує в різних соціальних практиках, що визначають умови існування індивіда. Для Фуко свобода є не лише можливістю діяти, а й об'єктом контролю, управління та маніпуляції, які здійснюються через механізми влади. [4, с. 117]

Філософія Фуко виникла в контексті критичного переосмислення модерності, її інституцій та способів організації суспільства. У своїх дослідженнях він зосереджується на тому, як влада формує не лише соціальні структури, але й суб'єктів, їхню поведінку, знання і навіть уявлення про свободу. Визначальним для його підходу є концепція "влади-знання", яка підкреслює, що знання не є нейтральним, а функціонує як інструмент і механізм влади. [14, с. 132]

Свобода, у цьому контексті, є результатом специфічних історичних процесів, таких як поява дисциплінарних механізмів у модерному суспільстві, що детально описані Фуко у працях "Наглядати і карати" [2, с. 20] та "Воля до знання" [18, с. 80]. Філософ розглядає свободу як категорію, яка постійно модифікується у відповідь на зміну соціальних, політичних та економічних умов. [18, с. 86]

Для Фуко свобода і влада є взаємозалежними поняттями. Влада не функціонує виключно через репресію чи насильство; вона створює умови, в яких можливі певні форми свободи. Це не означає, що свобода є повністю

контрольованою владою, але вона завжди співвідноситься із механізмами управління і дисципліни.

Свобода стає об'єктом контролю через норми і практики, які визначають, що є прийнятним або відхиленням. Ці норми реалізуються через інститути, такі як школи, лікарні, в'язниці та інші форми соціальних організацій. Фуко звертає увагу на те, як дисциплінарна влада формує суб'єктів, нормалізуючи їхню поведінку і обмежуючи простір для свободи дії.

Однією з ключових концепцій у філософії Фуко є дисциплінарна влада [16, с. 44], яка стала характерною для модерного суспільства. Ця форма влади діє через нагляд, нормалізацію та дисциплінарні механізми, що регулюють поведінку індивідів і груп.

Фуко аналізує, як дисциплінарні інститути, такі як школи, лікарні та в'язниці, функціонують як механізми влади, спрямовані на вироблення "нормального" суб'єкта. Наприклад, у "Наглядати і карати" він описує, як в'язнична система виробляє не лише покарання, але й дисциплінованих суб'єктів, які засвоюють встановлені норми. У цьому контексті свобода стає простором, що підлягає регуляції, оскільки індивід має діяти у межах визначених рамок. [16, с. 50]

Таблиця 2.3- Характеристики дисциплінарної влади у Фуко

Характеристика	Опис
Ціль	Формування "нормального" суб'єкта через нагляд і дисципліну
Механізми	Спостереження, нормалізація, покарання і заохочення
Інститути	Школи, лікарні, в'язниці, військові організації
Результат	Вироблення контрольованих форм свободи

Джерело: розроблено автором

У своїй пізнішій творчості Фуко розвиває концепцію біовлади — специфічної форми влади, яка спрямована на управління життям населення. Біовлада працює через регулювання здоров'я, демографії, сексуальності та інших аспектів людського існування. Вона спрямована не лише на контроль індивідів, але й на управління колективним життям.

Фуко описує біовладу як механізм, що створює умови для існування і водночас контролює їх. Свобода у цьому контексті розглядається не лише як можливість дії, але й як об'єкт управління, адже влада регулює те, як люди можуть реалізовувати свою свободу. Наприклад, через медичні протоколи, правові обмеження чи соціальні норми влада впливає на те, що вважається здоровим, прийнятним або небезпечним. [4, с.130]

Таблиця 2.4 - Порівняння дисциплінарної влади і біовлади

Параметр	Дисциплінарна влада	Біовлада
Суб'єкт впливу	Індивід	Популяція
Мета	Нормалізація поведінки	Управління життям
Механізми	Нагляд, дисциплінарні практики	Регулювання через інститути, знання і політики
Об'єкт свободи	Поведінка індивіда	Соціальні та біологічні аспекти життя

Джерело: розроблено автором

Фуко вважає, що там, де є влада, завжди є можливість опору. Опір є невід'ємною частиною відносин влади і часто проявляється через індивідуальні або колективні спроби змінити встановлені правила гри. Свобода у цьому контексті стає активним процесом, який передбачає не лише підпорядкування нормам, але й пошук шляхів їх подолання.

Форми опору можуть варіюватися від невеликих повсякденних практик, які кидають виклик дисциплінарним механізмам, до масштабних соціальних рухів. Фуко наголошує, що опір не є позбавленим впливу влади; він функціонує в межах системи і залежить від її логіки. Однак саме завдяки опору можливо створювати нові форми свободи, які не підкоряються традиційним нормам. [4, с. 100]

Свобода у філософії Фуко є складною категорією, яка не існує поза межами відносин влади. Вона формується у процесі взаємодії між владою, дискурсами і суб'єктами, які створюють і змінюють соціальні норми. Через дисциплінарну владу та біовладу Фуко показує, як свобода стає об'єктом контролю і управління, але водночас відкриває простір для опору і самореалізації. Ця багатогранність підходу Фуко до свободи дозволяє глибше зрозуміти, як сучасні суспільства функціонують і як у них можливе творення нових форм свободи.

2.3 Свобода і відповідальність: порівняння підходів Ніцше та Фуко

Свобода та відповідальність є двома центральними категоріями у філософських системах Фрідріха Ніцше та Мішеля Фуко. Хоча їхні підходи до цих понять значно різняться, обидва філософи приділяють особливу увагу тому, як індивід взаємодіє із зовнішніми системами влади, моральними нормами та соціальними структурами. У даному пункті буде здійснено детальний аналіз концепцій свободи і відповідальності у їхніх філософіях, з акцентом на схожості, відмінності та критичний розгляд.

Фрідріх Ніцше визначає свободу як здатність індивіда переосмислювати і творити власні цінності, незалежно від нав'язаних соціальних або моральних норм. Це активна свобода, яка вимагає від людини не тільки звільнення від обмежень, але й прийняття відповідальності за створення нових форм життя.

Для Ніцше відповідальність випливає зі свободи, адже вона передбачає готовність індивіда стати творцем свого існування. Надлюдина, яку він описує у своїх працях, є уособленням такого підходу: вона є не лише вільною від зовнішніх обмежень, але й здатною прийняти відповідальність за свої дії, без опори на традиційні моральні системи. [7, с. 120]

У Мішеля Фуко свобода розглядається як динамічний процес, що формується у взаємодії із соціальними дискурсами та механізмами влади. Відповідальність, за Фуко, має двояке значення: вона може бути як формою підкорення, так і способом протистояння владі. Людина в сучасному суспільстві постійно перебуває у межах дисциплінарної влади або біовлади, що формують її свободу і відповідальність.

Фуко розглядає відповідальність як складову частину дискурсів, які обмежують дії індивіда через норми і правила. Водночас він підкреслює можливість опору, де відповідальність стає способом активного переосмислення умов власного існування.

Ніцше і Фуко мають спільну рису у своїх поглядах на свободу: обидва ставлять під сумнів традиційні уявлення про автономність індивіда. Однак вони по-різному пояснюють механізми, які формують і обмежують свободу.[19, с. 50]

Таблиця 2.5 – Риси поглядів на свободу Ніцше та Фуко

Аспект	Ніцше	Фуко
Природа свободи	Активна, творча, пов'язана із переоцінкою цінностей	Динамічна, формується через дискурси влади
Роль соціальних норм	Обмежують; підлягають переосмисленню	Формують, але можуть бути змінені
Центральний механізм	Воля до влади	Взаємодія з дисциплінарною та біовладою
Мета свободи	Самостворення, становлення надлюдини	Активний опір, створення нових практик

Джерело: розроблено автором

Етичний вимір відповідальності у Ніцше полягає у прийнятті наслідків своїх дій без апеляції до зовнішніх авторитетів. Людина, яка прагне до свободи, повинна мати мужність творити власне життя і відповідати за кожен свій вибір. Цей підхід, однак, є індивідуалістичним і передбачає певний розрив із соціальними зв'язками.

Обидва мислителі підкреслюють важливість індивідуальної свободи та відповідальності, але їхні підходи до цих понять суттєво різняться.

Ніцше зосереджується на внутрішній силі індивіда, його здатності створювати власні цінності та сенс життя, відкидаючи зовнішні обмеження. Свобода для нього — це самоствердження та реалізація "волі до влади", що вимагає від індивіда повної відповідальності за свій вибір і дії. [19, с. 55]

Фуко, навпаки, акцентує на зовнішніх структурах влади та дискурсах, які формують індивідуальну суб'єктивність. Свобода, за Фуко, досягається через критичне осмислення та протистояння цим структурам, а відповідальність полягає в активному самоформуванні та "заботі про себе". [11, с. 154]

Таким чином, якщо Ніцше бачить свободу як внутрішній потенціал індивіда, що реалізується через особисту відповідальність, то Фуко розглядає її як результат взаємодії з зовнішніми владними структурами, де відповідальність означає свідоме формування себе в умовах цих структур.

Фуко ж акцентує на тому, що відповідальність не може бути повністю індивідуальною, адже вона завжди перебуває у контексті взаємодії із соціальними механізмами. Індивід не може повністю уникнути впливу

дискурсів влади, однак його відповідальність полягає у критичному ставленні до цих дискурсів і у пошуку шляхів їх подолання. [1, с. 112]

Таблиця 2.6- Етична відповідальність у Ніцше і Фуко

Аспект	Ніцше	Фуко
Ставлення до норм	Відмова і створення власних норм	Критика і модифікація існуючих норм
Природа відповідальності	Індивідуальна	Колективна і контекстуальна
Ціль відповідальності	Творення нового ідеалу	Опір і трансформація владних структур

Джерело: розроблено автором

Обидва філософи визнають, що свобода неможлива без взаємодії з владою. Для Ніцше це взаємодія індивіда з власними внутрішніми обмеженнями та культурними традиціями. Для Фуко — це взаємодія з зовнішніми механізмами влади, які формують і регулюють поведінку. Обидва підходи підкреслюють необхідність активного переосмислення умов, у яких діє індивід.

Свобода і відповідальність у філософіях Ніцше та Фуко є тісно пов'язаними з поняттями влади, етики та індивідуальної автономії. Ніцше акцентує на творчій і активній природі свободи, яка передбачає повну індивідуальну відповідальність за своє існування. Фуко, натомість, підкреслює складність свободи у соціальному контексті, де відповідальність полягає у критичному переосмисленні дискурсів влади. Обидва підходи є взаємодоповнювальними і відкривають нові горизонти для розуміння свободи у сучасному світі.

Висновки до другого розділу:

Другий розділ підкреслив, що свобода для Ніцше є результатом переоцінки цінностей, подолання соціальних і моральних обмежень. Фуко ж аналізує свободу як простір для дії в умовах владних відносин, що регулюють поведінку індивіда через дисциплінарні механізми.

РОЗДІЛ 3. БАЛАНС МІЖ ВЛАДОЮ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЮ СВОБОДОЮ

3.1 Аналіз відносин між владою та індивідуальною свободою в сучасному контексті на основі ідей Ніцше і Фуко

Влада і свобода є фундаментальними категоріями, які визначають структуру соціальних і політичних відносин у будь-якому суспільстві. У сучасному контексті, з розвитком технологій, глобалізації та зміною політичних режимів, відносини між владою та індивідуальною свободою набувають нових форм і значення. Ідеї Фрідріха Ніцше і Мішеля Фуко пропонують дві потужні рамки для аналізу цих взаємозв'язків. Ніцше акцентує увагу на індивідуальній волі та творчій природі свободи, тоді як Фуко досліджує механізми, через які влада формує суб'єкта, впливаючи на його поведінку, мислення та уявлення про свободу.

З появою модерного суспільства, яке Ніцше розглядав як культуру декадансу, відносини між владою і свободою зазнали суттєвих змін. Влада стала диференційованішою, почала працювати через соціальні норми, освітні системи, економічні інститути. Водночас свобода набуває форми індивідуальної автономії, але її можливості обмежуються пануючими моральними та культурними рамками. [11, с. 2]

У сучасному світі, як зазначає Фуко, влада більше не є винятково репресивною. Вона працює через механізми дисципліни та біовлади, формуючи свободу як об'єкт управління і контролю. Сучасна свобода часто визначається доступом до певних ресурсів, соціальних і економічних можливостей, що створюються і обмежуються глобальними владними структурами. [18, с. 15]

Фрідріх Ніцше вбачає у свободі передусім творчий акт, який дозволяє індивіду виходити за межі нав'язаних суспільством норм. У своїй концепції "волі до влади" Ніцше підкреслює, що свобода є не тільки звільненням від зовнішніх обмежень, але й активною здатністю створювати нові цінності.

Для Ніцше важливою є ідея переоцінки цінностей. Сучасне суспільство, на його думку, занурене в кризу морального нігілізму, де панують старі цінності, які втратили свою актуальність. Свобода в такому суспільстві стає обмеженою, оскільки вона підкоряється традиційним формам влади, включаючи мораль, релігію і культуру.

Таблиця 3.1 - Демонструє ключові аспекти свободи у Ніцше

Аспект	Опис
Природа свободи	Творча, активна, пов'язана з переоцінкою цінностей
Перешкоди до свободи	Моральні норми, релігійні догми, соціальні традиції
Роль волі до влади	Воля до влади є рушійною силою для досягнення справжньої свободи
Етичний вимір	Прийняття відповідальності за створення нових форм життя і цінностей

Джерело: розроблено автором

Мішель Фуко розглядає свободу через взаємодію з механізмами влади, які він визначає як структури, що регулюють і нормалізують поведінку індивідів. Влада у Фуко працює не лише через примус, але й через створення умов, у яких свобода стає можливою. Свобода, таким чином, не є абсолютною, а завжди співвідноситься з дискурсами, що визначають межі і форми її реалізації.

Біовлада, спрямована на управління життям і здоров'ям населення. Вона регулює не лише фізичний стан індивідів, але й їхнє мислення, емоції, сексуальність. У цьому контексті свобода стає об'єктом маніпуляції, де навіть автономія суб'єкта є результатом певних владних стратегій. [4, с. 242]

Таблиця 3.2 - Порівнює основні характеристики свободи у Фуко

Характеристика	Опис
Природа свободи	Відносна, формується дискурсами і механізмами влади
Механізми впливу	Нормалізація, дисципліна, біовлада
Можливість опору	Існує, але завжди в рамках системи, яка формує дискурси
Етичний вимір	Критичне переосмислення умов, у яких реалізується свобода

Джерело: розроблено автором

У сучасному світі роль технологій у відносинах між владою та свободою є надзвичайно важливою. Технології стають не лише інструментом комунікації,

але й механізмом контролю, що обмежує свободу через масове спостереження, алгоритми і цифрову економіку.

Сучасні системи нагляду і управління, такі як великі дані, соціальні мережі та штучний інтелект, ілюструють концепцію Фуко про біовладу, але на новому рівні. Водночас вони створюють нові можливості для свободи через розширення доступу до інформації і комунікацій.

Таблиця 3.3- Роль технологій у відносинах влади і свободи

Аспект	Позитивний вплив	Негативний вплив
Спостереження	Забезпечення безпеки	Обмеження приватності і автономії
Інформація	Доступ до знань	Дезінформація, маніпуляція
Комунікація	Глобальне спілкування	Алгоритмічний контроль і цензура

Джерело: розроблено автором

Етика свободи в сучасному світі вимагає врахування складних взаємозв'язків між владою, технологіями і глобалізацією. Ідеї Ніцше і Фуко можуть слугувати основою для переосмислення цих відносин. Для Ніцше ключовим є створення нових цінностей, які виходять за межі традиційних норм. Для Фуко важливим є критичний аналіз дискурсів, які формують сучасну реальність. [3, с. 159]

Таким чином, сучасна свобода повинна бути не лише індивідуальним ідеалом, але й колективним проектом, що враховує виклики, які ставлять перед суспільством нові форми влади і контролю.

Згідно з цією концепцією “Волі до Влади” Ніцше, люди мають природну потребу володіти та контролювати інших людей, і що це є важливим фактором у формуванні людської поведінки та культури. Однак у сучасній науковій літературі існують різні підходи до інтерпретації та критики цього поняття.

Одним з основних аргументів проти концепції волі до влади є те, що вона підтверджується лише обмеженою кількістю емпіричних даних. Наприклад, дослідження Г. Арендт [20, с. 186] показують, що потреба людини володіти і контролювати інших людей може бути більш складною, ніж його прагнення до влади. Вони можуть створювати різні соціальні та психологічні фактори, які

відіграють важливу роль у формуванні поведінки людей, особливо їх прагнення до влади, їх контролю над іншими людьми.

Інші критики підходу Ніцше до влади пов'язують його з політичним екстремізмом і навіть насильством. Такі вчені, як Мюллер, вважають, що концепція волі до влади може призвести до поглиблення нерівності та соціальної несправедливості, а також підкреслюють, що ця концепція закладає основу для диктатури та авторитаризму. [21, с. 23]

Однак деякі вчені стверджують, що поняття волі до влади все ще має місце в науковому дискурсі, тоді як Майкл Фухт [22, с. 20], один із прихильників цієї концепції в розумінні різних аспектів людської поведінки, стверджує, що воля до влади необхідна. Створення та підтримка соціальних структур є частиною цієї концепції. Людська природа. Він підкреслює, що важливо відрізняти прагнення до влади від насильницької чи самодержавної поведінки, і що воля до влади може сприяти розвитку позитивних аспектів, таких як лідерство та творчість. У сучасній науковій літературі ніцшеанська концепція волі до влади не розглядається окремо, а зустрічається в контексті інших теорій, таких як Соціальна психологія та політична філософія.

Крім того, в науковій літературі з'явилися нові теорії, які можуть пояснити потребу людей володіти іншими і контролювати їх. Наприклад, теорія Едварда Дезі та Річарда Райана про "загрозу самовизначення" [23, с. 88] передбачає, що люди повинні контролювати своє оточення, коли їх самооцінка та самоідентифікація знаходяться під загрозою.

Отже, концепція волі до влади Фрідріха Ніцше є актуальною для наукового дискурсу, але її розуміння та інтерпретація змінюються з часом та в контексті інших теорій. Деякі вчені заперечують його універсальність, а інші підкреслюють, що це допомагає зрозуміти поведінку та культуру людини.

У сучасній науковій літературі ніцшеанська концепція зустрічається в контексті інших теорій, таких як Соціальна психологія та політична філософія. Дослідження показали, що воля до влади може бути пов'язана з іншими соціальними факторами, такими як самооцінка, бажання досягти і потреба в

домінуванні. Крім того, нові теорії, такі як теорія "загрози самовизначення", можуть пояснити потребу людини володіти і контролювати інших людей.

Всі ці дослідження показують, що поняття волі до влади є складним і багатограним явищем, яке не можна звести до простого прагнення до влади. Це закладає основу для подальшого вивчення та розвитку цієї теорії в контексті сучасних соціальних досліджень, політичної та соціальної психології.

Аналіз відносин між владою і свободою на основі ідей Ніцше і Фуко дозволяє краще зрозуміти складність цих категорій у сучасному контексті. Хоча їхні підходи різняться, обидва філософи пропонують потужні інструменти для критичного осмислення сучасних викликів, пов'язаних із технологіями, глобалізацією та етикою. Це дає можливість не лише глибше зрозуміти механізми влади, але й побачити перспективи для розширення свободи у світі, що постійно змінюється.

3.2 Виклики для балансу влади і свободи у глобалізованому світі: позиції Ніцше і Фуко

Взаємодія між владою, знанням і свободою в глобалізованому контексті виявляє складну динаміку, яка кидає виклик традиційному розумінню автономії та контролю. Глобалізація, що характеризується взаємопов'язаністю націй, економік і культур, посилює механізми влади, досліджені Мішелем Фуко. Такі інституції, як транснаціональні корпорації, транснаціональні організації та глобальні медіа-мережі дедалі більше впливають на людей і населення, формуючи норми, цінності та поведінку в усьому світі. Така конвергенція влади ставить питання про збереження індивідуальної свободи, культурного розмаїття та здатності до опору у світі, який дедалі більше керується універсалізованими нормами та централізованими системами знань. Наслідки цієї динаміки є глибокими і впливають на все - від політичного суверенітету до особистої ідентичності.

Концепція влади/знання М. Фуко є ключовою для розуміння динаміки глобалізації. Він стверджує, що влада і знання не є окремими сутностями, а переплетені між собою таким чином, що "влада продукує знання... і влада і знання безпосередньо передбачають одне одного" [2, с.194] Глобалізація посилює це явище, створюючи інституції, які генерують і поширюють знання в безпрецедентних масштабах. Такі організації, як Організація Об'єднаних Націй, Світовий банк та Всесвітня організація охорони здоров'я, виробляють глобальні стандарти в галузі охорони здоров'я, освіти та управління, які впливають на національну політику та життя людей. Наприклад, глобальні кампанії з охорони здоров'я часто пропагують універсальні стандарти догляду, визначаючи, що таке "міцне здоров'я" або "адекватна санітарія". Такі системи знань, хоч і подаються як нейтральні, відображають інтереси домінуючих націй чи корпорацій, відсуваючи на другий план місцеві традиції та практики корінних народів. Це віддзеркалює твердження Томаса Гоббса в "Левіафані" [24, с. 100] про те, що знання, як інструмент суверенної влади, легітимізує владу, визначаючи суспільні норми і створюючи порядок: "Пакти без меча - лише слова".

Ця динаміка особливо помітна в освіті, де глобалізація сприяла появі стандартизованих навчальних програм і міжнародних систем оцінювання. Розуміння Фуко дисциплінарної влади, детально викладене у праці "Дисципліна і покарання", пояснює, як такі інституції, як школи, використовують іспити, рейтинги та оцінки для класифікації індивідів, впроваджуючи суспільні ієрархії. Він стверджує, що такі механізми діють як "ритуали влади", які нормалізують поведінку і підтримують інституційний контроль. [2, с. 85]

Так само Жан-Жак Руссо критикує стандартизацію освіти в "Емілі" , попереджаючи, що жорсткі системи пригнічують індивідуальність: "Людина народжується вільною, і всюди вона в кайданах". Заклик Руссо до освіти, що розвиває природний потенціал, різко контрастує з глобалізаційним акцентом на уніфікації, який часто маргіналізує місцеві історії, мови та культурні практики на користь домінуючих глобальних наративів. [25, с. 70]

Концепція дисциплінарної влади Фуко ще більше висвітлюється в "Паноптикумі" Джеремі Бентама - метафорі, яку Фуко використовує для ілюстрації механізмів сучасного нагляду. У книзі Фуко пише: "Той, хто підпадає під поле видимості, і хто знає його, бере на себе відповідальність за обмеження влади" [2, с 199]. У глобалізованому контексті дисциплінарна влада діє за допомогою цифрових технологій спостереження, де алгоритми аналізують дані користувачів, щоб класифікувати людей, впливаючи на їхню поведінку та вподобання. Оскільки уряди і корпорації все більше покладаються на біометричний моніторинг і системи, керовані штучним інтелектом, паралелі з "Паноптиконом" Фуко стають незаперечними. Нагляд, як видимий, так і невидимий, змушує людей підкорятися глобальним нормам, створюючи саморегульоване суспільство. Іншим ключовим аспектом глобалізації є її біополітичний вимір, який управляє населенням, керуючи самим життям. Концепція біополітики Фуко, сформульована в "Історії сексуальності" , [18, с 144] досліджує, як сучасні держави регулюють здоров'я, репродукцію та продуктивність для оптимізації популяцій. Він зауважує, що влада перейшла від права суверена "забирати життя або дозволяти жити" до прерогативи біологічної влади "давати життя і дозволяти вмирати". У глобалізованому контексті управління стає транснаціональним, оскільки такі організації, як Всесвітня організація охорони здоров'я та фармацевтичні корпорації, визначають глобальні пріоритети у сфері охорони здоров'я. Кампанії з вакцинації є прикладом такого перетину, оскільки вони є важливими для боротьби з хворобами, але також висвітлюють нерівність у розподілі ресурсів, а саме багатші країни часто монополізують доступ. . Глобальні ринки впливають на трудові практики, моделі споживання та економічну політику, часто віддаючи перевагу ефективності та прибутку над індивідуальною автономією. Економіка гігів, рушійною силою якої є такі платформи, як Uber та Amazon, є прикладом того, як неоліберальний капіталізм формує індивідуальне життя. Працівники піддаються алгоритмізованому управлінню, що зводить їх до "людського капіталу" - терміну, який Фуко обговорює в "Народженні біополітики" [26, с.

153]. Він критикує наголос неолібералізму на саморегуляції, коли індивіди засвоюють ринкові норми, узгоджуючи свою поведінку з економічними імперативами.

Окрім дисциплінарного та біополітичного вимірів, глобалізація діє через те, що Фуко називає врядуванням - мистецтвом управління поза традиційними державними структурами. Глобальне управління включає мережу акторів, включаючи держави, корпорації та неурядові організації, які формують політику з таких питань, як зміна клімату та права людини. У серії лекцій "Безпека, територія, населення" [27, с. 830] Фуко пояснює, що державність наголошує на управлінні населенням за допомогою тонких механізмів контролю, а не відкритого примусу. Незважаючи на всепроникний характер глобальних владних структур, Фуко підкреслює, що опір завжди можливий. В "Історії сексуальності" він стверджує: "Де є влада, там є опір". Опір для Фуко є не просто опозиційним, а перетворюючим, створюючи простір для альтернативних способів буття. Глобальні рухи за кліматичну справедливість, права корінних народів та цифрову приватність є прикладом такої взаємодії між владою та опором, що кидає виклик домінуючим наративам і виступає за більш інклюзивне та справедливе врядування. У глобалізованому контексті взаємодія між владою, знанням і свободою стає і складнішою, і нагальнішою.

Механізми влади пропонують цінні інструменти для розуміння того, як глобальні інституції формують індивідуальне та колективне життя, часто у невидимий чи унормований спосіб. Критично досліджуючи цю динаміку, ми можемо виявити структури, які обмежують свободу, і уявити нові можливості для автономії та опору. Глобалізація, кидаючи виклики індивідуальності та різноманітності, водночас створює можливості для зв'язку та співпраці, нагадуючи нам, що боротьба за свободу ніколи не буває статичною, а завжди розвивається. Крізь призму філософії Фуко та ідей класичних політичних мислителів ми покликані долати ці складнощі з усвідомленням, критикою та прагненням до створення більш справедливого та інклюзивного світу.

Аналіз влади, знання та свободи Мішеля Фуко пропонує трансформаційну критику механізмів, за допомогою яких сучасні інституції формують індивідів та суспільства. Відходячи від традиційних уявлень про владу як ієрархічну та репресивну силу, Фуко переосмислює її як релятивну, дифузну та продуктивну. Його теорії висвітлюють, як інституції - такі як в'язниці, школи, лікарні та бюрократія - здійснюють контроль не лише шляхом примусу до виконання, але й шляхом формування того, що вважається знанням, нормою та істиною. Розмістивши ідеї Фуко поряд із класичною політичною філософією, ми можемо простежити еволюцію влади та її наслідки для людської автономії, свободи дій та врядування.

Роль освіти в свою чергу ілюструє взаємодію між владою і знанням. Школи функціонують як місця нормалізації, де учнів оцінюють, ранжують і класифікують відповідно до інституційних стандартів. Аналіз Фуко процесу іспиту [4, с.113] в "Дисциплінувати і карати" показує, як такі практики поєднують спостереження і судження, щоб дисциплінувати індивідів, впроваджуючи суспільні ієрархії та очікування. Він пише: "Екзамен поєднує в собі прийоми дотримання ієрархії та нормалізуючого судження".

Дисциплінарна ж влада, наріжний камінь філософії Фуко, відображає тонкі механізми, за допомогою яких сучасні інституції регулюють поведінку. "Фуко протиставляє суверенну владу, яка здійснює контроль через видимі, насильницькі прояви влади, дисциплінарній владі, яка діє невидимо через нагляд, нормалізацію та експертизу. Він спирається на Джеремі Паноптикум Бентама як метафору сучасних дисциплінарних систем. Паноптикум, круговий дизайн в'язниці, в якому ув'язнені постійно перебувають у полі зору охоронців, але не можуть їх бачити, створює стан постійної саморегуляції. Фуко зауважує: "Той, хто перебуває в полі видимості і знає про це, бере на себе відповідальність за обмеження влади". Ця концепція поширюється не лише на в'язниці, а й на інші інституції, такі як школи та робочі місця, де люди засвоюють норми та регулюють власну поведінку у відповідь на можливість бути під наглядом. [2, с. 200]

Фуко критикує те, як інституції формують бажання, поведінку та ідентичність, часто підриваючи автономію. Для Фуко сила інституцій полягає в їхній здатності робити контроль природним, вбудовуючи його в повсякденні практики та рутини суспільства.

Біополітика особливо помітна в ініціативах у сфері охорони здоров'я, таких як кампанії з вакцинації, репродуктивна політика та глобальне управління охороною здоров'я. Ці заходи, спрямовані на покращення колективного добробуту, також відображають глобальну нерівність у розподілі ресурсів та доступі до них.

Концепція державності Фуко поглиблює аналіз сучасної влади, досліджуючи, як держави керують населенням за допомогою поєднання дисциплінарних методів і біополітичних стратегій. Фуко описує державність як "поведінку поведінки", що охоплює способи, якими інституції спрямовують поведінку через політику, норми та системи знань. Фуко критикує те, як влада діє дифузно, часто оминаючи формальні структури і вбудовуючись у культурні та економічні практики. [27, с. 831]

Наприклад, глобальні системи управління часто віддають перевагу неоліберальній політиці, яка наголошує на ринковій ефективності та саморегулюванні, що відображає розуміння Фуко що "лібералізм є загальною основою біополітики".

Незважаючи на критику всепроникної природи влади, Фуко підкреслює, що опір завжди можливий. В "Історії сексуальності" він стверджує: "Там, де є влада, є опір". Опір для Фуко є не просто опозиційним, але й генеративним, створюючи простір для альтернативних способів мислення та буття. [18, с 66] . Глобальні рухи за кліматичну справедливість, цифрову приватність і права корінних народів демонструють потенціал опору сучасних інституцій, кидаючи виклик домінуючим наративам і виступаючи за більш справедливі системи врядування. Філософія ж Фрідріха Ніцше дивиться на світ з іншої сторони і

представляє глибоке дослідження динаміки влади та автономії, пропонуючи радикальний погляд на людське існування та сили, що формують культури і цивілізації. Його концепція волі до влади формує основу його думки, описуючи фундаментальне прагнення, яке визначає саме життя. Для Ніцше воля до влади виходить за рамки простого виживання чи гонитви за задоволенням; вона охоплює прагнення до зростання, досконалості та творення сенсу. На відміну від метафізичних концепцій, які стверджують єдину сутність або мету життя, воля до влади Ніцше є динамічною і постійно мінливою, відображаючи властиву життю тенденцію до самоподолання. Таке бачення життя як безперервного процесу самотрансформації підкреслює центральне місце боротьби та конфлікту у філософії Ніцше.

Кауфман у своїй фундаментальній праці "Ніцше: Філософ, психолог, антихрист" (підкреслює, що воля до влади - це не спрощена доктрина панування, а тонке дослідження творчості та самореалізації. Він пише: "Воля до влади - це не бажання домінувати над іншими, а бажання подолати себе". [28 с, 112]

Критика Ніцше традиційної моралі займає центральне місце в його філософії автономії. Він відкидає християнський і кантівський акцент на універсальних моральних принципах, які, на його думку, пригнічують індивідуальну творчість і самовираження. Ніцше вводить дихотомію між "панівною мораллю" і "рабською мораллю". Панівна мораль, на думку Ніцше, виникає з утвердження життя і вшанування сили, життєвої енергії та самоствердження. Рабська мораль, навпаки, виникає з обурення і неприйняття притаманної життю нерівності, пропагуючи такі цінності, як смиренність, жалість і самозречення. Ніцше писав: "Рабська мораль від самого початку каже "ні" тому, що "поза", тому, що "інше", тому, що "несебе"; і це "ні" є його творчим діянням" ("До генеалогії моралі"). На думку Ніцше, панування рабської моралі в сучасному суспільстві підриває автономію особистості, нав'язуючи зовнішні цінності, які обмежують волю до влади. Концепція *Übermensch* Ніцше відображає його бачення абсолютної автономії. Надлюдина втілює ідеал

творення власних цінностей та автентичного життя, вільного від обмежень загальноприйнятої моралі. Цей заклик до самоподолання відображає віру Ніцше в те, що автономія - це не статичний стан, а постійний процес трансформації та зростання [7 с. 120]. Надлюдина, як ідеал, кидає виклик індивідуумам протистояти своїм обмеженням і прийняти невизначеність і хаос існування.

Критика Ніцше стадної моралі ще більше підкреслює напругу між автономією та суспільними обмеженнями. Він описує стадну мораль як систему цінностей, яка надає перевагу посередності, конформізму та придушенню індивідуальності. Ніцше застерігає від небезпеки "моралі стада", яку він розглядає як прояв обурення рабської моралі проти досконалості і відмінності. [6, с 164]. Для Ніцше досягнення автономії вимагає протистояння тиску стадної моралі та усвідомлення власного унікального потенціалу.

Філософія Ніцше також містить критику сучасних інституцій, які він розглядає як механізми контролю, що пригнічують індивідуальність і творчість. Ніцше нарікає на домінування раціональності та утилітаризму в сучасній культурі, яке він пов'язує із занепадом діонісійського духу творчості та життєвої сили. Він пише: "Необхідно те, що неможливо: знову побачити народження трагедії". Ця критика збігається з його ширшим закликом до переоцінки цінностей, що спонукає людей ставити під сумнів норми та інституції, які формують їхнє життя.

Висновки до розділу 3

Дослідження волі до влади Ніцше, критика сучасних інституцій Фуко та їхні спільні наслідки в глобалізованому контексті виявляють спільну стурбованість динамікою влади та її впливом на людську автономію. Обидва мислителі, незважаючи на відмінні підходи, висвітлюють способи, в які влада діє не просто як інструмент панування, а як сила, що формує реальність, конструює норми та керує поведінкою. Звертаючись до їхніх філософських поглядів, ми розкриваємо глибокі виклики та можливості для індивідуальності,

свободи та творчості у все більш взаємопов'язаному та інституціоналізованому світі.

Концепція волі до влади Ніцше підкреслює фундаментальне прагнення до зростання, самоздолання і творення сенсу. Його критика традиційної моралі та стадного мислення спонукає людей протистояти суспільному тиску та створювати власні цінності у пошуках автентичності та досконалості.

Аналіз влади, знання та сучасних інституцій, проведений Фуко, доповнює ідеї Ніцше, розкриваючи механізми, за допомогою яких інституції регулюють індивідів та населення. Його концепції дисциплінарної влади, біополітики та державності розкривають тонкі та всепроникні способи, в які влада діє через нагляд, нормалізацію та виробництво знання. Фуко закликає нас поставити під сумнів, здавалося б, нейтральні практики сучасного врядування та виявити приховані структури контролю, які формують наше життя. Його акцент на спротиві підкреслює потенціал трансформації навіть у найбільш вкорінених системах влади.

У глобалізованому контексті ці ідеї набувають нового значення. Гомогенізуючі сили глобалізації посилюють механізми влади, описані Ніцше та Фуко, створюючи загрози для культурного розмаїття, індивідуальної автономії та критичного мислення. Глобальні інституції, цифрові технології та економічні системи створюють нові форми контролю, часто під виглядом прогресу та ефективності. Проте глобалізація також надає можливості для опору та співпраці, дозволяючи окремим особам та спільнотам об'єднуватися через кордони та кидати виклик домінуючим наративам. Приймаючи заклик Ніцше до самоподолання та етос критики Фуко, ми можемо орієнтуватися в цій динаміці з усвідомленням та активністю, переосмислюючи можливості для свободи та автономії в глобалізованому світі.

Філософії Ніцше та Фуко разом створюють потужну основу для розуміння складнощів влади та свободи. Вони закликають нас протистояти обмеженням суспільних норм та інституцій, ставити під сумнів істини, які ми сприймаємо як належне, та уявляти нові способи життя, які утверджують індивідуальність, творчість та людський потенціал. В епоху швидких змін і зростаючої взаємозалежності їхні ідеї залишаються актуальними як ніколи, спонукаючи нас критично мислити і сміливо діяти в пошуках більш справедливого і автентичного існування.

ВИСНОВКИ

Дослідження розкрило глибоку багатовимірність понять влади та свободи через філософські концепції Фрідріха Ніцше і Мішеля Фуко. Ці два мислителі, хоча й діють у різних теоретичних парадигмах, пропонують доповнювані, а подекуди й полярні підходи до осмислення владних відносин, ролі свободи та їхнього впливу на формування соціальної ідентичності.

Концепція "волі до влади" Ніцше постає як універсальний принцип буття, який пояснює не лише людське прагнення до самореалізації, але й саму структуру світу. У цій парадигмі влада є творчою силою, яка долає обмеження, формує нові цінності та надає сенс людському існуванню. Свобода у Ніцше є не даністю, а результатом боротьби із традиційною мораллю, яка, на його думку, пригнічує волю та індивідуальність. Прагнення до влади у його інтерпретації виступає як основа людської природи, що стимулює індивідів до постійного самовдосконалення, подолання себе та світу.

Мішель Фуко, своєю чергою, пропонує інший, структурний підхід до аналізу влади. Для нього влада не є власністю окремих осіб або інституцій, а виступає складною мережею взаємодій, яка проявляється у кожному соціальному дискурсі. Фуко демонструє, як механізми дисципліни, нормалізації та контролю створюють суб'єктивність, визначають межі індивідуальної свободи та формують суспільні відносини. Його концепція підкреслює розсіяну природу влади, яка пронизує всі рівні суспільства, зокрема освіту, медицину, право та інші інститути, впливаючи на формування індивідуальної ідентичності.

Особливу увагу в дослідженні було приділено порівнянню підходів Ніцше і Фуко. Це дозволило виявити ключові спільні риси, такі як увага до багатоступовості влади та її впливу на формування індивідуальної ідентичності, а також розходження у трактуванні її природи. Якщо Ніцше трактує владу як індивідуальний творчий імпульс, то Фуко акцентує на соціальному та дискурсивному аспектах влади. Така перспектива дозволила інтегрувати

філософські погляди в контекст сучасних суспільних викликів, включаючи глобалізацію, цифровізацію та політичну поляризацію.

Узагальнений аналіз підтвердив, що влада і свобода не є взаємовиключними поняттями, а радше взаємопов'язаними процесами, що формуються через динаміку соціальних відносин, інституційні рамки та індивідуальні прагнення. Ніцше і Фуко по-різному, але обидва влучно демонструють, як ці процеси визначають людське існування, межі можливого та моделі поведінки.

Практичне значення роботи полягає у використанні концепцій "волі до влади" та дискурсивної влади для аналізу сучасних суспільних викликів. Отримані результати можуть бути застосовані для розробки етичних та соціальних стратегій, що сприяють гармонійному балансу між владою та свободою. Кваліфікаційна робота підтверджує, що критичне переосмислення влади, її механізмів і впливу на свободу є необхідним для формування більш справедливого і сталого суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Foucault, Michel. 1969. The Archaeology of Knowledge. 275 p.
URL:https://monoskop.org/images/9/90/Foucault_Michel_Archaeology_of_Knowledge.pdf (Звернення 2 грудня 2024 року)
2. Foucault, Michel (1977). Discipline and Punish: The Birth of the Prison. New York: Vintage Books. 318 p. URL: https://monoskop.org/images/4/43/Foucault_Michel_Discipline_and_Punish_The_Birth_of_the_Prison_1977_1995.pdf (Звернення 2 грудня 2024 року)
3. Michel, Foucault (1975). Society Must Be Defended. P 252. URL: <https://cpb-us-e1.wpmucdn.com/sites.psu.edu/dist/d/37602/files/2016/01/Foucault-Society-must-be-defended14032016.pdf> (Звернення 2 грудня 2024 року)
4. Nietzsche, F.W., 1968, The Will to Power, New York: Vintage Books (translated by W. Kaufmann). URL: <https://archive.org/details/friedrichnietzschethewilltopower> (Звернення 2 грудня 2024 року)
5. Nietzsche, F.W., 2004, Beyond Good and Evil, Cambridge: Cambridge Univ. Press. URL: https://assets.cambridge.org/97805217/70781/frontmatter/9780521770781_frontmatter.pdf (Звернення 2 грудня 2024 року)
6. Nietzsche, F.W., 2006, Thus Spoke Zarathustra, Cambridge: Cambridge Univ. Press (translated by A. Del Caro and R.B. Pippin). URL: https://assets.cambridge.org/97805216/02617/frontmatter/9780521602617_frontmatter.pdf (Звернення 2 грудня 2024 року)
7. Nietzsche, F.W., 1998, On the Genealogy of Morality, Indianapolis, IN: Hackett (translated by M. Clark and A.J. Swensen. URL: <https://philosophy.ucsc.edu/news-events/colloquia-conferences/genealogyofmorals.pdf> (Звернення 2 грудня 2024 року)
8. Nietzsche, F.W., 2001, The Gay Science, Cambridge: Cambridge Univ. Press (translated by B. Williams). URL:

https://assets.cambridge.org/97805216/31594/frontmatter/9780521631594_frontmatter.pdf (Звернення 2 грудня 2024 року)

9. Mahon, Michael. Foucault's Nietzschean genealogy: Truth, power, and the subject. State University of New York Press, 1992. URL: <https://philpapers.org/rec/MAHFNG> (Звернення 2 грудня 2024 року)

10. Deleuze, Gilles (1983). Nietzsche and Philosophy. URL: <https://antilogicalism.com/wp-content/uploads/2017/07/nietzsche-and-philosophy.pdf>

11. Арендт, Г. Джерела тоталітаризму. Львів: Кальварія, 2005. 560 с. URL: https://www.cgo.org.ua/wp-content/uploads/2021/10/books_ukr_2015_2021.pdf (Звернення 2 грудня 2024 року)

12. Seumas Miller Theoria: A Journal of Social and Political Theory, No. 76, The Meaning of 1989 (October 1990) URL: https://www.researchgate.net/publication/265163155_Foucault_on_Discourse_and_Power (Звернення 2 грудня 2024 року)

13. Mohan, Vinitha. Power, Knowledge, And Surveillance: Insights From Nietzsche And Foucault. URL: https://www.researchgate.net/publication/292498432_Force_and_Knowledge_Foucault's_Reading_of_Nietzsche (Звернення 2 грудня 2024 року)

14. Zinchenko, Natalia. Взаємозв'язок «політичної влади» та «психіатричної влади» у працях Мішеля Фуко. Dnipro Academy of Continuing Education Herald. Series: Philosophy, Pedagogy, 2023, 2.2: 11-14 (Звернення 2 грудня 2024 року)

15. O'Neill, John. The disciplinary society: from Weber to Foucault. British Journal of Sociology, 1986, 42-60. URL: <http://www.csun.edu/~snk1966/John%20O'Neil%20The%20Disciplinary%20Society%20-%20From%20Weber%20to%20Foucault.pdf> (Звернення 2 грудня 2024 року)

16. PENCE, Charles H. Nietzsche's aesthetic critique of Darwin. History and Philosophy of the Life Sciences, 2011, 165-190. URL: <https://philarchive.org/rec/PENNAC> (Звернення 2 грудня 2024 року)

17. Foucault, Michel The History of Sexuality (2021). URL: https://monoskop.org/images/4/40/Foucault_Michel_The_History_of_Sexuality_1_An_Introduction.pdf (Звернення 2 грудня 2024 року)
18. Alan Milchman and Alan Rosenberg. The aesthetic and ascetic dimensions of an ethics of self-fashioning: nietzsche and foucault (2007) 44-65 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/284671205_The_Aesthetic_and_Ascetic_Dimensions_of_an_Ethics_of_Self-Fashioning_Nietzsche_and_Foucault
19. Arendt, H. The Origins of Totalitarianism (1951). 477 p. URL: https://openyls.law.yale.edu/bitstream/handle/20.500.13051/14076/69_63yalelj902_1_953_1954_.pdf?Sequence=2 (Звернення 2 грудня 2024 року)
20. Müller-lauter, wolfgang. Nietzsche: his philosophy of contradictions and the contradictions of his philosophy (1971). 246 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/265833266_Nietzsche_His_Philosophy_of_Contradictions_and_the_Contradictions_of_His_Philosophy_review (Звернення 2 грудня 2024 року)
21. Fuch, M. The Philosophy of Power (2007). URL: <https://www.uio.no/studier/emner/annet/sum/SUM3000/v09/Fuchs%20&%20Lederer%202007.pdf> (Звернення 2 грудня 2024 року)
22. Deci, E., & Ryan, R. Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being (2000). 11 p.. URL: https://selfdeterminationtheory.org/SDT/documents/2000_ryandeci_SDT.pdf (Звернення 2 грудня 2024 року)
23. Leviathan: Or the Matter, Forme, and Power of a Commonwealth Ecclesiasticall and Civill, ed. By Ian Shapiro (Yale University Press; 2010). 608 p. URL: <https://dokumen.pub/leviathan-or-the-matter-forme-amp-power-of-a-commonwealth-ecclesiasticall-and-civill-rethinking-the-western-tradition-new-ed-978-0-300-11838-4-0300118384.html> (Звернення 2 грудня 2024 року)
24. Rousseau, Jean-Jacques Rousseau. Emile, or On Education. Trans. Allan Bloom. (New York: Basic Books, 1979) 513 p. URL: <http://www.edarcelago.com/classici/jjrousseau/Rousseau%2C%20Jean->

[Jacques%20-](#)

[%20Emile%2C%20or%20On%20Education%20%28Basic%20Books%2C%201979%29.pdf](#) (Звернення 2 грудня 2024 року)

25. Gane, Mike (2008). "Foucault on Governmentality and Liberalism". *Theory, Culture & Society*. 25(7–8): 353–363. (Звернення 2 грудня 2024 року)

26. Mcnicoll, Geoffrey "Reviewed work: Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977–78, Michel Foucault". *Population and Development Review*. 33(4): 829–831. URL: https://www.researchgate.net/publication/309955148_Michel_Foucault_Security_Territory_Population_Lectures_at_the_College_de_France_1977-78_Edited_by_Michel_Senellart_Translated_by_Graham_Burchell_London_Palgrave_Macmillan_2007 (Звернення 2 грудня 2024 року)

27. Kaufmann, Walter .*Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist*. Princeton, New Jersey (2013) 532 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/291907425_Nietzsche_Philosopher_Psychologist_Antichrist (Звернення 2 грудня 2024 року)